

Marea Unire și preoțimea ortodoxă română din județul Mureș

Marea Unire din 1918, cum a fost denumit actul plebiscitar de la 1 Decembrie, în urma căruia Transilvania s-a unit ireversibil și pe vecie cu țara, izbândă a națiunii române pentru care a luptat cu stăruitoare energie întregul popor român, cel mai însemnat moment din istoria modernă a României reclamat de întreaga noastră evoluție istorică și de către dreptele și nestrămutatele legi ale istoriei, are o semnificație deosebită, întrucât a dus la formarea statului național român unitar.

Ampla mișcare a întregii națiuni române care a dus la realizarea marelui act al Unirii, cu putere de lege, democratic prin fond și formă, fără seamăn în anele istoriei, a mișcat adânc și pe românii din părțile mureșene, cu aceași forță și convingere în justetea cauzei lor ca pretutindeni în ținuturile românești. Modul cum au înțeles să se încadreze în această acțiune, aportul pe care l-au adus la realizarea Unirii, ilustrează că românii din părțile mureșene s-au situat în cadrul acestei mișcări, având un rol în înfăptuirea ei. Aportul preoților și protopopilor mureșeni în pregătirea și realizarea Marii Uniri din 1918, deși recunoscut, în primele două decenii și jumătate, nu a fost evocat decât în general și semnalat doar ocazional în perioada comunistă. În schimb, lucrările și studiile mai recente îl subliniază cu mai multă claritate, unele dintre ele ilustrându-l cu noi și tot mai valoroase mărturii, întregindu-l cu aspecte din cele mai diverse și, astfel, dându-i noi sensuri, fără să i se fi consacrat, până în prezent, o lucrare care să trateze această problemă sub toate aspectele ei.

După cum e bine știut, Biserica – prin slujitorii ei – și-a făcut datoria față de neam și țară în decursul existenței sale, în lupta spre libertate națională și unitate statală. Și preoțimea din județul Mureș, alături de celelalte categorii sociale, a fost prezentă pe baricadele luptei naționale pentru desăvârșirea unității sale, mai ales în perioada dualismului austro-ungar, iar după realizarea Unirii la consolidarea ei.

Intrarea României în război, în noaptea de 14/15 august 1916, a determinat autoritățile din Budapesta să pomească o acțiune și mai puternică de reprimare a oricăror manifestări cu caracter românesc din Transilvania. Atenția lor s-a îndreptat, cum era și firesc, îndeosebi asupra intelectualului român din mediul rural, adică preoții și învățătorii școlilor confesionale românești. De fapt, învățătorii, chiar dacă ar fi constituit un pericol pentru statul dualist, nu putea să mai exercite nici o influență asupra elevilor lor ori asupra maselor de țărani români din sat, căci încă de la începutul războiului, în 1914, cea mai mare parte din ei au fost mobilizați și trimiși pe fronturile din Galiciia sau Italia. Au rămas doar preoții care, în condițiile de viață ale Transilvaniei românești de până la 1918, erau nu numai cărmuitorii sufletești ai credincioșilor, ci și îndrumătorii lor în probleme național-politice, social-economice și cultur-

ale, întreaga viață a românilor transilvăneni gravitând pe atunci în jurul Bisericii, fie ca ortodoxă sau greco-catolică. Așa se face că un număr mare de preoți din Transilvania au fost aruncați în închisorile din Cluj, Târgu-Mureș ori Odorhei, iar apoi, majoritatea din ei, trimiși în asprele închisori din Ungaria.

Pentru a contribui și noi, în măsura modestelor noastre cercetări, la evidențierea jertfelor și eforturilor acestui trecut, și pentru a cimenta în sufletele celor de astăzi dragostea și stima față de cei ce le-au adus, dăm în cele ce urmează numele acelor vrednici preoți și protopopi ortodocși ai acestui județ care, în vâltoarea războiului pentru întregirea neamului, și-au adus prinosul lor de jertfă. Astfel un număr de 10 preoți au fost arestați, batjocoriți și condamnați la ani de temniță amară¹, iar 13 preoți, fără a fi fost condamnați, au fost prizonieri din satele și parohiile lor și nevoiți să se refugieze². Această le-a fost răsplata, fiindcă predicau în satele necăjite credința în izbânda dreptății, izbânda românismului, și fiindcă au voit să mângâie orfanii și văduvele din parohiile lor.

Prezentăm numele și timpul de închisoare îndurat de ei:

ȘTEFAN RUSU, protopop în Târgu Mureș. La început a fost nevoit să părăsească orașul la 17 august 1916, stabilindu-se în localitatea Iclandu mare, la socrul său preotul Vasile Hodoș³. Acolo a fost arestat la 9 septembrie 1916 și dus la sediul jandarmeriei din Căpușu de Câmpie, după care a fost escortat la Tg. Mureș și închis câteva zile în închisoarea Primăriei, până la 14 septembrie 1916⁴ (o placă comemorativă fixată în anul 1936 pe turnul fostei primării, actualul sediu al Prefecturii, menționează și numele lui Ștefan Rusu; în timpul ocupației horthyste, placa a fost dată jos)⁵. Pe urmă a fost deportat la Nagymárton în județul Sopron⁶. Îmbolnăvindându-se, la 19 martie 1917, a fost dus la Uioara (azi Ocna Mureș) și operat. La intervenția medicului, a rămas la Uioara, cu domiciliu forțat, până la 28 iulie 1918⁷, când i s-a permis reîntoarcerea la Tg. Mureș, dar cu obligația de a se prezenta zilnic la Primărie. De notat că protopopul avea trei fii și un ginere mobilizați în armata austro-ungară (unul din fii a fost patru ani prizonier în Rusia, iar din anul 1919 voluntar în armata română, decedat însă în același an)⁸.

ONORIU SASU din Daneș, a fost deportat la Csava-Șopron între 5 septembrie 1916-iunie 1917⁹.

OCTAVIAN PETRA din Ibănești, a fost deportat la Fertőmezőgyes și Fertőrákos-Șopron, între 1 septembrie 1916-1 ianuarie 1918. A murit la scurt timp după eliberare la 15 noiembrie 1918, la vârsta de 34 de ani¹⁰.

II.IE IOANOVICI din Șoimuș, a fost deportat la Nagymárton-Șopron între 1 octombrie 1916 – 10 mai 1918¹¹.

NICOLAE GLIGA din Vătava, deportat la Fertőmeggyes din 1 septembrie 1916 până în octombrie 1918; a murit la scurt timp după eliberare în februarie 1919¹².

MIHAIL TODA din Idicel Pădure, deportat la Fertőmeggyes-Şopron, între 5 septembrie 1916 – 21 iunie 1917¹³.

IOAN VĂTĂŞIANU din Archita, închis la Cluj (26 septembrie – 30 octombrie 1916), apoi deportat la Şopron, 30 octombrie 1916 – 1 august 1917¹⁴.

ALEXANDRU NICOLESCU senior din Stănceni, arestat la 11 martie 1917 şi închis la Odorhei şi Tg. Mureş, apoi cu domiciliu forţat în Uioara (Ocna Mureş), până la 11 martie 1918¹⁵.

ALEXANDRU NICOLESCU junior din Aluniş, închis la Tg. Mureş (nu se ştie cât timp)¹⁶.

VASILE GLIGA din Ibăneşti, a fost obligat la domiciliu forţat în Sângiorgiu de Mureş, 6 săptămâni şi i-au fost intentate 15 procese de către autorităţi¹⁷.

NICOLAE MOTORA din Sângiorgiu de Mureş, a fost arestat la 15 august 1916 şi închis într-o casă particulară din Câmpeni, până la 15 aprilie 1917¹⁸.

Totuşi aceşti venerabili preoţi au fost răpiţi de la altarele lor şi din sânul familiilor dragi, pentru a fi târaţi cu neruşinare în temniţele duşmane, iar unii dintre ei au fost trimişi în exil forţat în închisorile din Ungaria.

Publicăm în continuare o listă cu preoţii care, fără a fi fost condamnaţi oficial, au fost totuşi prizonieri din satele lor: IOAN BISCOVAN din Luieri¹⁹, VICTOR BRANIŞTE din Urisiu de Jos²⁰, GHEORGHE CĂZAN din Filea²¹, IOAN DAN din Şoard²², IOAN DUMA din Săcelu de Pădure²³, VASILE MATEI din Râpa de Jos²⁴, TEODOSIE GANEA din Albeşti²⁵, ZAHARIA LUPU din Hodac²⁶, ALEXANDRU OLTEANU din Jabenita²⁷, DIONISIE RADU din Pietriş²⁸, IOAN SĂLĂGEAN din Idicel Sat²⁹, PAVEL SUCIU din Deda³⁰, VICTOR ŞUTEU din Caşva³¹.

Am pomenit aici cu evlavie numele celor de mai sus, fiindcă actualitatea ţine prea puţin seamă de meritele şi de jertfele lor. Dar în vâltoarea vijeliei, sufletele lor au stat împotriva duşmanilor asemenea stejarilor puternici. Într-o vreme când toţi conducătorii satelor ardeleni erau duşi departe pe câmpuri de bălăie, aceşti preoţi au fost staville deznădejdiilor şi mângâietorii inimilor îndurerate.

În 1916, când steagul românesc intra biruitor în Ardeal, inimile lor au vibrat puternic şi exploziile au răsunat în inimile credincioşilor. Ei au crezut că ceasul mântuirii sosise. L-au vestit din amvon, să ştie norodul şi să se bucure pregătindu-se de sărbătoare. Toate arestările s-au efectuat în 1916, anul intrării României în război. De atunci a început prigonirea lor, prigoană care nu s-a sfârşit decât în 1918, odată cu zdrobirea cătuşelor milenare, odată cu reînvierea neamului pe care ei o vestiseră cu un ceas mai curând.

De asemenea, preoţii şi protopopii ortodocşi mureşeni au participat la bătălia finală din toamna anului 1918. Consiliul Naţional Român Central a dirijat întreaga acţiune de organizare a victoriei politice pe teritoriul Transilvaniei, ceea ce s-a realizat prin crearea la nivelul comitatelor a consiliilor naţionale comitatense (judeţene). La rândul lor, aceste consilii au îndrumat în mod direct crearea consiliilor naţionale locale în toate oraşele şi satele Transilvaniei. Şi pe raza judeţului Mureş actual, s-au constituit, la începutul lunii noiembrie 1918, consilii naţionale române judeţene, cercuale şi comunale. În acţiunea de

organizare şi conducere a acestor consilii, preoţii şi protopopii a fost categoria socială cea mai bine reprezentată.

Astfel, în Consiliul Naţional Român judeţean Mureş-Turda cu sediul în Reghin, constituit la 5 noiembrie 1918³² şi reîntregit la 14 noiembrie 1918³³, alcătuit din 40 de personalităţi, au fost aleşi 2 protopopi şi 3 preoţi. VASILE DUMA, protopop ortodox al Districtului Reghin³⁴. A deţinut funcţia de vicepreşedinte. Restul au fost membrii ai acestui consiliu, precum: ŞTEFAN RUSU, protopop al Districtului Mureş-Oşorhei (Tg. Mureş)³⁵, NICOLAE MOTORA, preot ortodox în Sângiorgiu de Mureş³⁶, OCTAVIAN ALBANI, preot ortodox în Band³⁷, şi PAVEL SUCIU, preot ortodox în Deda³⁸.

Şi în Consiliul Naţional Român judeţean Târnava-Mare, constituit la 5 noiembrie 1918 cu sediul la Sighişoara şi format din 6 personalităţi, au fost aleşi şi doi preoţi ortodocşi: IOAN MUNTEAN, preot în Sighişoara şi ONORIU SASU, preot în Daneş³⁹. La 12 decembrie 1918, când acest consiliu s-a reîntregit cu încă 8 membrii, a fost ales şi DIMITRIE MOLDOVAN, protopop al Districtului Sighişoara⁴⁰.

De asemenea, şi în cele două Consilii Naţionale române cercuale: Tg. Mureş şi Câmpia Transilvaniei, numeroşi preoţi ortodocşi au fost aleşi în aceste consilii. Astfel, preşedintele Consiliului Naţional Român cercual Tg. Mureş a fost protopopul ŞTEFAN RUSU⁴¹, care era şi membru în Consiliul Naţional Român judeţean Mureş-Turda. În acest consiliu, alcătuit din 24 de membrii, au făcut parte şi şase preoţi: DORIFT ŞUTEU, preot în Sânbenedict (azi localitatea Murgheşti)⁴², NICOLAE MOTORA, preot în Sângiorgiu de Mureş, era şi membru în C.N.R. judeţean Mureş-Turda, ALEXANDRU BORDA, preot în Comătel (azi cartier al municipiului Tg. Mureş)⁴³, ALEXANDRU OLTEANU, preot în Mureşeni (azi cartier al municipiului Tg. Mureş)⁴⁴, TEODOR MUICA, preot în Erdő-Sângiorgiu (azi localitatea Sângiorgiu de Pădure)⁴⁵ şi IOAN MALOŞ, preot în Nasna⁴⁶.

În Consiliul Naţional Român cercual, Secţia Câmpie, constituit la 25 noiembrie 1918 sub preşedinţia lui Dionisie P. Decei, a fost ales şi preotul OCTAVIAN ALBANI, preot în Band, care era şi membru în C.N.R. judeţean Mureş-Turda.

La baza constituirii consiliilor naţionale comunale, a stat ideea respectării unor principii democratice largi, astfel în aceste consilii au fost aleşi cei care s-au distins de-a lungul anilor în lupta pentru menţinerea fiinţei naţionale a românilor, pentru afirmarea drepturilor lor naţionale în lupta purtată inegal cu autorităţile austro-ungare. Consiliile naţionale locale au fost create ca organe populare alese în cadrul unor mari adunări cu participarea tuturor locuitorilor, din rândul cărora fireşte se detaşau intelectualii (preoţi şi învăţătorii), în fapt animatorii şi conducătorii luptei naţionale pe plan local. Prin poziţia ei socială, mai ales preoimea, la sate, s-a situat în fruntea luptei naţionale. Ea este aceea care fixează programul de acţiune, dă o formă concretă aspiraţiilor sociale şi naţionale nutrite de popor, o orientare iniţială mişcării în ansamblu.

Înfiinţarea consiliilor naţionale s-a realizat în etape. Cele mai multe au fost create la începutul lunii noiembrie, imediat după constituirea consiliilor naţionale comitatense, apoi în a doua jumătate a lunii noiembrie, după tratativele de la Arad şi în plină activitate pentru pregătirea Adunării Naţionale de la Alba Iulia. În majoritatea localităţilor, funcţia de preşedinte al acestor consilii a fost încredinţată preoţilor. În continuare prezentăm o situaţie a localităţii, despre data constituirii consiliilor naţionale comunale,

componenta lor numerică și numele preoților care au deținut

funcția de președinte.

Localitatea	Data constituirii C.N.R. comunale	Număr Membrii C.N.R.	Numele preoților
Aluniș	20 noiembrie	14	Alexandru Nicolescu ⁴⁷
Criș	3 decembrie	9	Erofteiu Viscrean ⁴⁸
Daia (comuna Apold)	5 decembrie	8	Hârtoagă Ioan ⁴⁹
Daneș	7 noiembrie	7	Onoriu Sasu ⁵⁰
Deleni	14 noiembrie	15	Mihail Brătjan ⁵¹
Feleag	Noiembrie	?	Ilie Ciuleiu ⁵²
Gomești	22 decembrie	16	Alexandru Runcan ⁵³
Hodac	6 noiembrie	20	Zaharia Lupu ⁵⁴
Ibănești	10 noiembrie	22	Octavian Petrescu ⁵⁵
Iclandu Mare	22 noiembrie	?	Vasile Hodoșiu ⁵⁶
Idicel Pădure	10 noiembrie	13	Mihail Todea ⁵⁷
Mihai Viteazu	14 noiembrie	6	Aurel Staicoviciu ⁵⁸
Mureșeni	19 noiembrie	15	Alexandru Olteanu ⁵⁹
Nadășa	8 noiembrie	14	Ioan Avram ⁶⁰
Pietriș	22 decembrie	20	Dionisie Radu ⁶¹
Râpa de Sus	Noiembrie	30	Nicoleta Gliga ⁶²
Săcalu de Pădure	8 noiembrie	15	Ioan Duma ⁶³
Saschiz	Noiembrie	?	Romul Pulca ⁶⁴
Saeș	21 noiembrie	20	Ioan Cristea ⁶⁵
Vânători	10 noiembrie	10	Nicolae Doctor ⁶⁶

Preoți și protopopi mureșeni ortodocși au participat la Marea Adunare națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, în calitate de delegați aleși în cercurile electorale, dându-și semnătura pe actul de unire a Transilvaniei cu România. Au participat 5 preoți ortodocși: IOAN DUMA din Săcalu de Pădure, ales în cercul electoral al Reghinului⁶⁷; ALEXANDRU BORDA din Cornățel, DORIFT ȘUTEU din Murgești au fost aleși în cercul electoral Tg. Mureș II⁶⁸, ONORIU SASU din Daneș, ales în cercul electoral Sighișoara, și EMANOIL FLESERIU din Vișoara (fosta localitate Hundorf), aleși în cercul electoral Bălăușeri⁶⁹.

De asemenea, au participat, ca delegați de drept un număr de 3 protopopi: ȘTEFAN RUSU, protopop al Districtului Tg. Mureș, VASILE DUMA, protopop al Districtului Reghin și DUMITRU MOLDOVAN, protopop al Districtului Sighișoara⁷⁰.

Trebuie să remarcăm faptul că în Marele Sfat Național, ca organ cu atribuții parlamentare, din județul Mureș au făcut parte un număr de 8 personalități, din care și un preot în persoana lui IOAN VATĂȘAN, preot ortodox în localitatea Archita⁷¹.

Acești patrioți preoți și protopopi, care contribuieră la realizarea României Mari, în toată perioada interbelică, se vor implica pe tărâm politic, administrativ, economic, cultural și ecleziastic nu numai la consolidarea României întregite, dar și la apărarea ei. În perioada dureroasă a anilor 1940-1944, când județul Mureș ajunsese în întregime sub ocupația horthystă, tot ei vor fi aceia care vor suferi din nou și care vor ține trează flacăra vie în sufletele românilor îndurerați și batjocoriți, în victoria românismului pe aceste meleaguri.

Note

1. Traian Bosoancă, "1 Decembrie 1918 – Preoțimea mureșeană și idealul național", în "Cuvântul Liber", an VI, nr.228, 18 decembrie 1994.
2. Ibidem.
3. "Gazeta Mureșului", Tg. Mureș, An. III, nr. 19, 14 mai 1933.
4. Ibidem.
5. Traian Bosoancă, "Protopopul Ștefan Rusu – luptător pentru desăvârșirea unității naționale și consolidarea statului național unitar", în "Apulum", XXXIV, 1997, p.562.
6. Pr. Dr. Mircea Păcurariu, "Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918", Sibiu, 1986, p.192.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Idem, p.273.
10. Idem, p.271.
11. Idem, p.269.
12. Ibidem.
13. Idem, p.274.
14. Idem, p.264.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Idem, p.262.
18. Idem, p.263.
19. Idem, p.281.
20. Ibidem.
21. Ibidem.

22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Idem, p.282.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Ibidem.
32. Ioan Silviu Nistor, "Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918", Cluj-Napoca, 1981, p.38.
33. Idem, p.41-42.
34. "Calendarul bunului creștin", Sibiu, 1918, p.181; Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.41.
35. "Calendarul bunului creștin", Sibiu, 1918, p.181.
36. Idem, p.179.
37. Idem, p.178.
38. Idem, p.181.
39. "1918 la români. Documentele Unirii", vol.VII, p.133; "Calendarul bunului creștin", Sibiu, 1918, p.187.
40. Arhivele Naționale București, "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.97; "Calendarul bunului creștin", Sibiu, 1918, p.187.
41. Ioan Silviu Nistor, op.cit. p.63.
42. "Calendarul bunului creștin", Sibiu, 1918, p.179.
43. Idem, p.178.

44. Ibidem.
45. Ibidem.
46. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.63; "Calendarul ...", p.179.
47. Idem, p.68.
48. Arhivele Naționale București, "Fond Consiliul Dirigent", dosar 44/1918, f.14 (în continuare se va folosi Arhiva.Buc.).
49. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.93.
50. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.39.
51. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.69.
52. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.117.
53. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.69.
54. Ibidem.
55. Idem, p.70.
56. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 67/1918, f.72.
57. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.70.
58. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.34.
59. Ioan Silviu Nistor, op.cit., p.70.
60. Ibidem.
61. Idem, p.71.
62. Ibidem.
63. Ibidem.
64. Arhiv. Buc., "Fond Consiliul Dirigent", Dosar 44/1918, f.30.
65. Idem, f.60.
66. Idem, dosar 55/1918, f.42.
67. "1918 la români. Documentele Unirii", vol. IX, p.15-16.
68. Idem. Idem, p.10.
69. Idem, p.254-255; p.246-247.
70. Consiliul Dirigent, "Gazeta Oficială", nr.7, 19 ian./1 febr. 1919, p.35.
71. Dr. Aurel Galea, "Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1920)", Tg. Mureș, 1996, p.438.

Résumé

La Grande Unification et le clergé orthodoxe du département de Mures

Le clergé du département de Mureș a apporté son appui auprès du clergé des autres départements à l'aspiration de réalisation de l'unité nationale. L'étude ici présent s'occupe seulement de la période de l'année 1914-1918.

L'entrée de la Roumanie dans la guerre, a 15 août 1916, a déterminé les autorités de Budapest a déclencher une réaction de plus forte de répression de toutes manifestations au caracterroumain de Transylvanie, leur attention de dirigeant surtout sur le clergé orthodoxe, qui était non seulement le représentant spirituel des fideles roumains, mais aussi leur dirigeant dans les problemes politique nationales, sociales, économiques et culturels.

Aub debut, l'auteur présent les pretres qui ont été éloignes de leurs paroisses et enfermés dans les prisons de l'Hongrie et puis a partir de l'automne de l'an 1918, leur apport a la constitution des conseils et des gardes nationales roumaines, les noms des pretres qui ont dirigé ces organismes politiques. A la fin, on présents les noms des pretres et des archipretres qui ont participé, comme délégués, a la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia et dans le Grand Conseil National Roumain.

Traian Bosoanca
Muzeograf Dr., Muzeul județean de Istorie,
Mureș, Str. Horea, nr. 24
Tel. 065 / 136987